

Perge Batı Cadde'den Athena Giustiniani Tipinde Bir Heykel

[A STATUE OF ATHENA GIUSTINIANI TYPE FROM THE WEST STREET OF PERGE]

Semih ORHAN*

ÖZET

2013 yılı Perge Batı Caddesi kazı çalışmalarında, Cornutus Palaestrası önünde bulunan bir Athena Giustiniani heykeli bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Tek parça mermer bloktan yontulmuş ve doğal boyutlara yakın ölçülerle tasarlanmış olan bu heykelin, ikonografik özellikleri ve giysi düzenlemesiyle literatürde Athena Giustiniani olarak bilinen tipi temsil ettiği anlaşılmaktadır. Aynı tipe ait çeşitli örneklerde, tanrıçanın taşıdığı Aegis'in konumu ve ona eşlik eden yılan betimi, Athena'nın koruyucu kimliğini vurgulamaktadır. Perge heykelinin sağ dizinin dış kısmında yer alan destek çıkıntısı, bu eserin de bir yılanla birlikte betimlenmiş olduğuna işaret etmektedir. İkonografik değerlendirmeler, Giustiniani tipindeki korunmuş örneklerde yer alan yılan figürlerinin, Erikhthonios mitolojisiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Tanrıçanın koruyucu ve güven veren kimliğini öne çıkaran bu anlatım, aynı zamanda miğferini başının üstüne çekmesi ve tamamen durağan bir duruş sergilemesiyle de desteklenmiştir. Söz konusu tipin ortaya çıkış süreci göz önünde bulundurulduğunda, tanrıçanın Peloponnesos savaşları sonrasında şekillenen barış ve adalet arzusunu temsil eden tanrısız düzenin bir yansıması olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, makalede Perge örneği üzerinden Giustiniani tipinin stilistik özellikleriyle birlikte Roma Dönemi'ndeki kültürel dolaşımı ve ikonografik sürekliliği tartışılmaktadır. Perge'nin Roma Dönemi heykeltıraşlığındaki konumunun, imparatorluğun merkez ideolojisinden uzak olmadığı ve kentin siyasi ve kültürel açıdan da önemli bir merkez olduğunu farklı bir bakış açısıyla göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Heykel, Athena Giustiniani, Perge, İkonografi, Tipoloji.

ABSTRACT

This article focuses on a statue of Athena Giustiniani unearthed in front of the Cornutus Palaestra during the 2013 excavations at the West Street of Perge. Sculpted from a single block of marble and rendered in nearly life-size proportions, the statue is identified as representing the Athena Giustiniani type based on its iconographic features and drapery arrangement. In various examples of this type, the placement of the Aegis and the accompanying serpent depiction emphasize the goddess's protective identity. The presence of a support projection on the outer side of the statue's right knee in the Perge example suggests that it, too, originally featured a serpent figure. Iconographic analysis indicates that the serpents found in preserved Giustiniani-type statues are associated with the mythology of Erikhthonios. This narrative highlights Athena's role as a protective and reassuring deity, further underscored by the positioning of her helmet above her head and her entirely static posture. Considering the emergence of this type, it becomes evident that the goddess was conceptualized as an embodiment of divine order, reflecting the yearning for peace and justice in the aftermath of the Peloponnesian Wars. In this context, the article re-evaluates the stylistic and expressive aspects of the Giustiniani type through the Perge example and examines its cultural dissemination and iconographic continuity during the Roman period. The findings suggest that Perge's sculptural tradition in the Roman period was closely aligned with the ideological center of the empire, offering a new perspective on the city's political and cultural significance.

Keywords

Sculpture, Athena Giustiniani, Perge, Iconography, Typology.

* Gelemiş Mahallesi, Patara Kazı Evi, No: 26, Kaş, Antalya/Türkiye.

Orcid ID: 0000-0002-1612-8469 ♦ E-posta: semih.orhan@hotmail.com

Giriş

2013 yılında Perge Batı Caddede gerçekleştirilen kazı çalışmalarında çok sayıda heykeltıraşlık eseri gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu eserler arasında yer alan Athena Giustiniani heykeli ise bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır¹. Perge Batı Caddede üzerinde yer alan Cornutus Palaestrası'nın² ön kısmına bakan cadde zemininde tespit edilen Athena Giustiniani heykeli, altı ayrı parça halinde bulunmuş ve sonrasında restore edilmiştir. Heykelin plintesinin büyük bölümü, sağ ayak baş parmağı, el bileğine yakın bir bölümden sol el, sol kol ve boyun hizasından itibaren baş kısmı kırık ve eksiktir. Sağ ayağındaki sandalet, diz çevresi, sağ baldır, elbise kıvrımları, Aegis ve Medusa kabartması üzerinde aşınmalar ve yer yer kopmalar gözlemlenmektedir. Heykelin arka yüzünde ise elbise kıvrımları üzerinde bölgesel kopma ve çatlaklar mevcuttur. Ayrıca, bu bölümde kireçlenme ve çeşitli noktalarda renk farklılıkları da izlenmektedir. Kırıklar halinde ele geçen heykelin mevcut parçaları bir araya getirilerek heykel restore edilmiştir. Plinteninin eksik bölümünde ise tümlenme çalışması yapılmıştır.

İnce kristalli beyaz mermer. Y. 1,88 m, G. 0,67 m, D. 0,43 m, P. Y. 0,15 m, P. G. 0,70 m.

Tanım

Heykel, ayakta duran bir Athena figürünü betimlemektedir (Fig. 1-4). Tek parça mermer bloktan yontulmuş ve doğal boyutlara yakın ölçülerde çalışılmıştır. Dikdörtgen bir plinte üzerinde yükselmekte olup vücut ağırlığı sol ayak üzerindedir. Sağ ayak, parmak ucuna basıp yükselmiştir. Sağ bacak dizden kırılarak öne ve yana doğru açılmıştır. Sağ ayağın zemin üzerinde başlayan hareketi kasık hizasına kadar belirgin bir şekilde devam etmektedir. Sol kol, dirsekten kırılarak ileriye uzatılmıştır. Gövdenin üst kısmında yalnızca omuzlarda yüzeysel bir hareketlilik görülmektedir. Sağ ayaktan başlayan bu hareket, sağ

omzun biraz daha yükselmesine neden olmuştur.

Figür, khiton üzeri himation giymektedir. Khitonun etek ucu ayak üzerine dökülmüştür. Oldukça bol dökümlü olan khiton, göğüs hizasında bir kemer ya da kuşakla sıkılmıştır. Üstten geçerek kuşağı kapatan khiton, aşağı doğru salınarak bir kolpos oluşturulmuştur. Diz altından başlayan himation ise gövdeye bir kez dolanmış, sağ omuz açıkta bırakılmış ve sol omuzdan dolanarak aşağı doğru sarkıtılmıştır. Sağ kalça hizasında biriken giysi tomarı, diyagonal şekilde göğüs çevresine doğru devam etmiştir. Eksik olan sağ koldan sarktığı anlaşılan giysi tomarı ise bu diyagonal kıvrımın içine illeştirilerek tekrar aşağı sarkıtılmıştır.

Khiton ile himation arasında, sağ omuzdan başlayıp sol göğüs çevresine doğru genişleyerek inen çapraz bir Aegis yer almaktadır.³ Kalın yapısıyla dikkat çeken Aegis, sağ omuza illeştirildiği noktada kendi içinde bir kat yapmıştır. Uçlarında yılan şeklinde kıvrımlar bulunan Aegis'in merkezinde apotropaik özelliği olan ve Gorgoneionlardan bir Medusa başı kabartması vardır. Büyük bölümü açıkta olan ve cepheye bakan zırhın sol kısmı himationun altında kalmıştır. Tanrıçanın ayaklarında yüksek tabanlı sandaletler bulunmaktadır. Elbise, vücudun arka bölümünde yüzeysel olarak işlenmiştir. Bu bölümde tanrıçanın saçlarının elbisenin üstüne düştüğü izlenebilmektedir.

Tipoloji

Figürün göğüs bölgesinde diyagonal olarak yer alan Aegis, onun Athena'yı betimlediğine kuşku bırakmamaktadır.⁴ Kremna'da ele geçen benzer bir repliğin kaidesinde tanrıçanın adının okunması ise bu ikonografinin tanımlanmasında

1 Bu makaleye konu olan Athena Giustiniani heykeli, 2017 yılında tarafımda tamamlanan "Perge Batı Caddede 2013 Yılı Kazılarında Ele Geçen Bir Grup Heykeltıraşlık Eseri" başlıklı Yüksek Lisans Tezi kapsamında incelenen sekiz farklı heykelden biridir. Bu çalışmayla birlikte tamamen farklı bir bakış açısıyla ele alınan heykelin özellikle ikonografik detayları, stil özellikleri ve üretim süreci yeni bakış açısıyla incelenmiştir.

2 Cornutus Palaestrası hakkında detaylı bilgi için bk. Lanckoroński, vd., 2005: 41-44; Özdizbay 2012: 21-27.

3 Tanrıçanın atribülerinden biri olan Aegis, Antik Dönem yazarlarından günümüze pek çok araştırmacı tarafından ele alınmış ve çeşitli şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Antik kaynaklar ve modern yorumlar arasında ortaklaşan noktalardan biri, Aegis'in deri malzemeden yapılmış olduğudur. Bu makaleye konu olan eserde tasvir edilen Aegis'in, tanrıçanın diğer giysilerinden farklı bir dokuya sahip olduğu gözlemlenmektedir. Zengin kıvrımlı elbiselerin arasında kalıp formunda ve durağan bir yapıda olması, Aegis'in sıradan bir giysiden ziyade, güçlü ve korkutucu bir zırh işlevi gördüğünü vurgulamak amacıyla özellikle böyle tasarlandığını düşündürmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Deacey ve Villing 2009: 111-129.

4 Carpenter 2002: 46.

belirleyici bir kanıt niteliğindedir.⁵ Makaleye konu olan eserle ilgili yapılan araştırmalar, bu heykelin Athena Giustiniani tipi örneklerle büyük ölçüde benzerlik gösterdiğini ortaya koymuştur.⁶

Bu tipe ait temel ikonografik unsurlar arasında tanrıçanın başında yer alan Korinth miğferi⁷, sağ elinde tuttuğu mızrak, göğüs üzerinde diyagonal biçimde tasvir edilen aegis ve sağ ayağı yanında, tanrıçanın elinde tuttuğu mızrağa dolanarak yukarı yönelen bir yılan figürü bulunmaktadır.⁸ Bu tipin kökenine ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Furtwängler, Vatikan'daki örnek üzerinden hareketle eserin MÖ 5-4. yüzyıl özellikleri taşıdığını ve orijinalinin bu dönemlerde ortaya çıkmış olması gerektiğini ileri sürerken⁹, Moltesen, Athena Giustiniani repliklerinin, MÖ 400 dolaylarında yapılmış bir bronz heykelin kopyaları olduğu görüşündedir.¹⁰ İnan, Kremna'da bulunan iki ayrı Athena Giustiniani tipi heykel üzerinde yaptığı değerlendirmede, orijinal eserin MÖ 5. yüzyılın son on yılına tarihlenmesi gerektiğini belirtmiştir.¹¹ Araştırmacıya göre, orijinal eserin yaratıcısının bazı araştırmacılar tarafından Phidias ya da Euphranor olarak düşünülmesinin nedeni, eserin stilistik özelliklerinin belirli bir döneme net biçimde yerleştirilmemesiyle ilgilidir.¹²

Tipinin replikleri, Roma Dönemi'nde ve özellikle MS 2. yüzyıl sonrasında yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tipe ait günümüze iyi korunmuş biçimde ulaşan örnekler arasında Vatikan 2223,¹³ Kapitol 278,¹⁴ Lecce 4812,¹⁵ Carlsberg Glyptotek

2636,¹⁶ Burdur 7827,¹⁷ Burdur 8333¹⁸ ve Efes 011¹⁹ envanter numaralı eserler bulunmaktadır.

İkonografi

Yunan Pantheonu'nun önde gelen tanrıçalarından biri olan Athena, Antik çağ heykeltıraşlığında sıkça işlenen bir figürdür. Tanrıçanın ikonografisinde temel atribüleri büyük ölçüde sabit kalmakla birlikte, bazı kompozisyonlarda mitolojik anlatı ön plana çıkmakta ve buna bağlı olarak betimlemeye çeşitli figüratif unsurlar eklenebilmektedir. Miğfer, zırh, mızrak ve Medusa başı, Athena ile özdeşleşen en belirgin unsurlar arasında yer alır. Giustiniani tipindeki iyi korunmuş örneklerde tanrıçanın başında, yüzünü açıkta bırakacak şekilde yukarıya kaldırılmış bir Korinth miğferi dikkat çeker.²⁰ Bu ikonografik detay, MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Korinth sikkelerinin arka yüzlerinde yer alan Athena betimlemelerinden de bilinmektedir.²¹ Athena yalnızca zeka, bilgelik ve yaratıcılıkla değil, aynı zamanda koruyucu yönüyle de öne çıkmaktadır.²² Vatikan repliğinde mızrağa dolanmış şekilde tasvir edilen yılan figürü, bu yönü simgeleyen önemli bir ikonografik unsurdur. Pausanias, Athena'nın yanında yer alan kıvrımlı yılanı Erikhthonios olarak tanımlamaktadır (Pausanias I: 24. 7.). Ayrıca, Miken ve Minos kültürlerinde tanrıçanın evin koruyucusu olarak yılanlarla birlikte tasvir edildiği bilinmektedir.²³ Antik dönem inanç sisteminin önemli bir parçası olan yılanın hem sakral hem de sepulkral alanlardaki varlığıyla kutsallığı²⁴, yeniden doğuşu, ölümsüzlüğü,²⁵ güçlü bir koruyucuyu ve yer altı ruhunun temsilini²⁶ sembolize ettiği bilinmektedir.

İkonografide yılanlar, genellikle "iyi-kötü" ya da "dost-düşman" ayrımı üzerinden simgelenmiştir.²⁷ "Kötü niyetli" ya da "düşman" olarak

5 Kaya, 2022: 78.

6 Athena Giustiniani tipi örneklere ilişkin literatür için bk. Furtwängler 1964: 359; Mathiopoulos 1968: 164; Bieber, 1977: Fig. 554-560; Canciviani 1984: 1086; Atalay 1989: 65-68; Orhan 2017: 22-29, Lev. 9-10; Kaya 2022: 76-86.

7 Korinth Miğferi ilk kez MÖ 5. yüzyıl Korinth sikkelerinde görülmektedir. Bu nedenle heykelin orijinal versiyonunun tarihlendirilmesinde de bu veri bir kriter olarak görülmektedir. Bk. Furtwängler 1964: 361.

8 Helbig 1963: 343, No. 449.

9 Furtwängler 1964: 359, 360.

10 Moltesen 2002: 88.

11 İnan 1972: 65.

12 İnan 1972: 51-97.

13 Amelung 1903: Kat. 118, Lev. 18; Helbig 1963: Kat. 449; Furtwängler 1964: 362, Lev. 157.

14 Jones 1912: 103, Kat. 29, Lev. 20; Helbig 1966: Kat. 1246.

15 Ponti 1983: 42, Lev. 58.

16 Poulsen 1951: 96, Lev. 104-a.

17 İnan 1972: 65, Fig. 3; Mitchell 1995: 156.

18 İnan 1972: 63, Fig. 2; Mitchell 1995: 156.

19 Aybek 2009: 43, 44.

20 Kaya 2022: 82.

21 Carpenter 2002: 47.

22 Deacey 2008: 59-64; Kaya 2022: 82.

23 Nilsson 1949: 27; Deacey 2008: 38.

24 Yavis 1949: 7.

25 Harden 2014: 30.

26 Fraser 1977: 38.

27 Korkutucu ve düşman imajına sahip yılan

betimlenen yılanların başlarında veya çene altlarında sakal yer alırken,²⁸ “iyi” ya da “dost” figür olarak yorumlanan yılanlar bu detaydan yoksundur ve genellikle bir tanrı ya da kahramanın yanında konumlandırılır. Bu figürler çoğunlukla himayesi altında buldukları ya da korudukları varlıkların etrafında dolanarak yükselen gövdeleriyle dikkat çekerler. Asklepios’un asasına dolanan yılan figürü de bu ikonografinin en bilinen örneklerinden biridir.²⁹ Mezar sunakları üzerindeki yılan betimlemeleri de benzer bir ikonografik anlam taşır;³⁰ burada yılan, mezar sahibinin güçlü koruyucusu ve yer altı dünyasıyla ölen kişinin arasında bir bağ olarak anlam kazanmaktadır.

Dolayısıyla, antik dönem inanç ve sanat pratiğinde yılan figürü, birlikte resmedildiği figürle kurduğu sembolik bağ aracılığıyla ayırt edici bir karakter kazanmıştır. Bu bağlamda, Athena Giustiniani tipindeki heykellerde yer alan yılan figürleri, tanrıçanın koruyucu, barışçıl ve dostane yönünü vurgulayan figüratif semboller olarak yorumlanabilir. Aynı tipteki örneklerde, tanrıçanın sağ elinde yere dik bir şekilde konumlandırılmış mızrak tuttuğu görülmektedir. Bu duruş, savaş anından ziyade daha dingin ve barışçıl bir atmosferin vurgulandığını göstermektedir. Benzer biçimde, miğferin başın üstüne çekilmiş olması da bu yorumu destekler. Bununla birlikte, Athena’nın savaşçı kimliğinin tamamen geri planda bırakıldığı söylenemez. Aksine, tanrıça hala güçlü, cesur ve kararlı bir figür olarak temsil edilmeye devam etmektedir. Tanrıçanın bu betimlemesiyle izleyicide canlandırdığı izlenim yalnızca mitolojik ayrıntı ve simgesel öneme sahip atribüleri üzerinden değil giyim ve duruş yoluyla da verilmeye çalışılmıştır. Tanrıçanın heybetli ve rahat duruşu dikkat çekicidir. Duruşun, tanrıçanın sakinliğini daha net algılanmasını sağlayan diğer etken ise giysisinin ağır ve durağan bir elbiseyle desteklenmiş olmasıdır. Bu sayede aktarılmak istenen hikaye ve verilmeye çalışılan mesajın izleyicide tüm yönleriyle hissedilebilir olması mümkün olmuştur.

betimlemelerinin yer aldığı anlatımlar arasında baş tanrı Zeus’un Typhonlarla olan mücadelesi önemli bir mitolojidir. Apollon, Herakles ve Jason’ın yılanlara karşı verdiği mücadeleler de yine antik dönem anlatımlarında sıklıkla işlenmiştir.

28 Pérez 2021: 5.

29 Demirer ve Yaraş 2016: Lev. 3-4, Lev. 7-8.

30 Orhan 2023: 190-194, Kat. 18.

Klasik Dönem başlarında Yunan heykeltıraşlığı, sosyal ve siyasal gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. Bu etkiler, sanatın biçimsel ve stilistik yönlerine yansımıştır. Özellikle Pers-Yunan Savaşları hem toplum hem de dönemin sanat anlayışı üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu süreci takip eden Peloponnesos Savaşları, askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda büyük dönüşümlere yol açarak Yunan dünyasında bir kırılma noktası oluşturmuştur.³¹ Uzun süren savaşların ve artan kayıpların etkisiyle, daha matem dolu, ciddi ve dramatik bir anlatım dili gelişmiştir.³² Erken Klasik Dönem heykeltıraşlığında gözlemlenen yas, matem ve ciddi stil izlerini taşıyan sanat teması, dönemin sonlarına doğru yerini daha sakin ve iyimser kompozisyonlara bırakmıştır. Bu dönüşüm, Peloponnesos Savaşları’nın sona erdiği ve toplumsal uzlaşımın tesis edilmeye çalışıldığı sürece denk düşmektedir. Ancak, savaşın topluma ve sanata olumsuz etkilerini gidermek ve birliktelik mesajı vermek bir gereksinim olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, tanrıça Athena, dönemin siyasi, kültürel ve dinsel konjonktüründe ihtiyaç duyulan “tanrısal düzenin koruyucusu” kimliğiyle³³ adalet ve barışın sembolü olarak yorumlanmıştır. Tüm ikonografik alt yapısıyla Giustiniani tipi, savaş sonrası barışa ve güvene duyulan ihtiyacı karşılayan, aynı zamanda tanrıçanın geleneksel savaşçı yönünü de hissettiren çok katmanlı bir anlatım sunmaktadır. Özetle, bu tipe ait Athena betimlemeleri hem dönemin ruhunu hem de mitolojik ve dinsel bağlamını yansıtan simgesel bir temsildir.

Athena Giustiniani olarak literatüre girmiş bu tipin ikonografisi aynı zamanda Erikhthonios mitolojisiyle ilişkilendirilmektedir.³⁴ Mitolojiye kısaca değinmek gerekirse; “*Athena, zırh ve savaş aletlerini yenilemek üzere Hephaistos’un yanına gittiği sırada Hephaistos kendisine âşık olur ve tanrıçayı kovalamaya başlar. Kendini korumakta kararlı olan Athena ile Hephaistos arasındaki mücadele ve karışıklıkta tohum toprağa düşer, toprak ana gebe kalır ve çocuk doğar. Ancak Athena bunun duyulmasını istemez ve Erikhthonios’u içi yılanlarla dolu bir sepetin içine koyarak Kekrops’un kızlarına teslim eder.*

31 Detaylı bilgi için bk. Black 2016: 128; Kagan 2022: 486, 487; Gözlü ve Efe 2023: 1-21.

32 Hakman 2019: 1-8.

33 Amelung 1903: 138-143.

34 Erhat 2001: 103-104.

Kızlar sepeti açtıklarında içinde yılan kuyruklu bir çocuk görürler. Korkudan ne yapacaklarını şaşırarak kızlar kendilerini Akropol tepesinden atarak intihar ederler. Erikhthonios ise sürünecek Athena'yı bulur ve bu süreçten sonra onun kalkanının altında büyür. Mitolojinin devamında kral olan Erikhthonios, Nympha ile evlenir ve çocukları Erekhtheus doğar”.

Bu mit, Athena'nın yalnızca savaşçı değil, aynı zamanda koruyucu ve şefkatli yönünü de öne çıkaran bir anlatıdır ve aynı zamanda dönemin sosyal ve kültürel yapısına da ışık tutmaktadır.

Stil ve Tarihlendirme

Athena Giustiniani tipindeki heykelinin stilistik açıdan değerlendirilmesi ve tarihlendirme önerisinde bulunabilmesi için, öncelikle eserin orijinaline ve bu prototipin ait olduğu dönemin heykel sanatına ilişkin üslup özelliklerine odaklanmak gereklidir. Tipolojik analizlerde de belirtildiği üzere, söz konusu tipe ilişkin farklı köken ve tarihlendirme önerileri bulunmaktadır. Bu önerilerde genellikle repliklerin duruş biçimleri ve giysi düzenlemeleri esas alınmaktadır. Heykelin sabit olan sol bacağına yere dik ve sert basması, sağ bacağına ise dizden bükülerek hafifçe geriye çekilmesi, buna bağlı olarak sağ kolun açılarak mızrakla desteklenmesi kompozisyonun dinamiğini oluşturan temel unsurlardır. Vücudun alt bölümündeki hareketlilik, üst gövdeye kıyasla daha belirgindir. Bu bölümde elbisenin gövdeye güçlü dikey hatlar ve kütleli bir yapıyla tam hakimiyeti görülmektedir. Bu özelliklere dayanarak eserin orijinalinin daha çok MÖ 5. yüzyıl sonu ile 4. yüzyıl başı arasında tarihlendirilmesi önerilmektedir.³⁵ Ancak, söz konusu araştırmalarda kesin bir tarihlendirme yerine genellikle bir dönem aralığı verilmesinin uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Bunun temel nedeni, orijinalle atıfta bulunulan Roma Dönemi repliklerinin, Klasik Dönem heykeltıraşlığına bağlı kalmakla birlikte, dönemsel dokunuşlarla yeniden şekillendirilmiş olmasıdır. Özellikle, farklı dönemsel üslupların bir arada sunulduğu elbise düzenlemesi ve kıvrım detayları, bu problematiğin temelini oluşturmaktadır.

Athena Giustiniani tipindeki Roma Dönemi repliklerinin karşılaştırmalı analizi eserin tarihlendirilmesine katkı sunmaktadır. Perge Athena

Giustiniani heykeli, Vatikan 2223,³⁶ Kapitol 278,³⁷ Lecce 4812,³⁸ Carlsberg Glyptotek 2636,³⁹ Burdur 7827,⁴⁰ Burdur 8333⁴¹ ve Efes 011⁴² envanter numaralı örneklerle ikonografik detaylar ve stil açısından benzerlik göstermektedir. Vatikan, Kapitol ve Efes örneklerinde Korinth miğferi taşıyan ve hafif sola dönük baş pozisyonunun, bu tipe özgü karakteristik bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, yalnızca Vatikan ve Efes heykellerinde miğferin üst bölümünde bir sfenks figürünün yerleştirilmiş olması, bu iki eseri diğerlerinden ayıran önemli bir ikonografik farklılık olarak öne çıkmaktadır. Perge Athena Giustiniani heykelinde ise miğferde böyle bir bezemenin varlığına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, Perge örneğinde korunmuş bazı bölümlerde tanrıçanın saçlarının sırtına doğru döküldüğü gözlemlenmektedir. Bu detay, karşılaştırmaya dahil edilen diğer örneklerle örtüşmektedir. Athena Giustiniani tipindeki heykellerin ikonografik repertuarında rastlanan bir diğer önemli unsur, balık pullu aegis ve merkezde konumlanan Medusa başı kabartmasıdır. Glyptotek örneği, Medusa başı ve balık pulu motifinin işlenişinde görülen farklılıklarla diğerlerinden ayrılmaktadır.

Heykelin giysi kıvrım düzenlemesi, tanrıçanın durağan ve sakin duruşunu destekleyen simetrik ve dik inen drapelere karakterize olmuştur. Giysi düzenlemesi, Athena Giustiniani tipinin en belirgin stilistik unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu replikler arasında önemli bir yere sahip olan Vatikan 2223,⁴³ duruş, hareket ve giysi düzenlemesi açısından Perge örneği ile büyük benzerlik göstermektedir. Ancak elbise kıvrım detaylarına bakıldığında, Vatikan repliğinde daha yüzeysel ve yumuşak geçişli kıvrımlar görülürken, Perge Athenası'nda ışık-gölge kontrastını vurgular nitelikte derin ve hacimli kıvrımların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Vatikan örneğinde matkap işçiliği görülmezken Perge heykelinin kıvrım detaylarında

36 Amelung 1903: Kat. 118, Lev. 18; Helbig 1963: Kat. 449; Furtwangler 1964: 362, Lev. 157.

37 Jones 1912: 103, Kat. 29, Lev. 20.

38 Ponti 1983: 42, Lev. 58.

39 Poulsen 1951: 96, Lev. 104-a.

40 İnan 1972: 65, Fig. 3; Mitchell 1995: 156.

41 İnan 1972: 63, Fig. 2; Mitchell 1995: 156.

42 Aybek 2009: 43, 44.

43 Furtwangler 1964: Lev. 157.

35 bk. Furtwangler 1964: 359, 360; İnan 1972: 65; Kaya 2022: 77-87.

matkap oyukları belirgin şekilde takip edilebilmektedir. Bu gözlemler, Perge örneğinin stilistik açıdan Vatikan heykelinden daha geç bir evreye ait olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, bu iki heykelin, ikonografi ve duruşta yansıttıkları benzerlik kıvrım detaylarında farklı bir döneme işaret eder. Kremna'da bulunmuş olan Burdur 7827 envanter numaralı örnek, geniş boşlukların görüldüğü kıvrım düzenlemesi ile ince ve genel doku itibarıyla yumuşak geçişli doku anlayışı bakımından Vatikan repliği ile çağdaş olmalıdır.⁴⁴ Buna karşılık, Burdur 8333⁴⁵ envanter numaralı diğer Kremna örneği ise stilistik açıdan eserimizle daha yakın bir benzerlik göstermektedir. Her iki heykelin de oldukça detaylı ve ince bir işçiliğe sahip olduğu söylenebilir. Giysi düzenlemesinde hacimli yapı, dinamik kıvrımlarla desteklenmiş ve vücut anatomisiyle uyum içinde şekillendirilmiştir. Özellikle omuz, bel ve diz çevresindeki kıvrım detayları incelendiğinde, doğal ve birbirinin devamı niteliğinde kıvrım kanallarının oluşturulduğu görülebilmektedir.

Heykellerin göğüs zırhında yer alan Medusa başı kabartmaları da stilistik karşılaştırmalar için önemli bir göstergedir. Burdur 8333 envanter numaralı örnekte, yoğun bir matkap kullanımı dikkat çekmektedir. Göz bebekleri, tek ve dar bir oyukla belirtilmiş olup, benzer işçilik dudak kenarlarında ve saç stilinde de gözlemlenmektedir. Derin matkap kanallarının ayırdığı saç buklelerinde, bu oyukları birbirine bağlayan köprüler dikkat çekicidir. Perge örneğinde ise Medusa başı, oldukça dolgun ve etli bir yüz yapısına sahiptir. Çene, yuvarlak ve toktur. Ağız çevresi kısmen korunmuş olmasına rağmen küçük dudaklar ayırt edilebilmektedir. Benzer şekilde, burun deforme olmuş olsa da geniş ve doğal bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Alın geniş, kaş çevresi ve şakaklar ise etli ve dolgunur. Dudak kenarı ve göz pınarlarında matkap oyukları belirgindir. Göz bebekleri tahribat nedeniyle belirgin değildir. Göz kapakları dolgun, etli ve vurguludur. Üst göz kapağı göz bebeği hizasına kadar inmiştir. Saçlar, oldukça kabarık ve dalgalı biçimde modellenmiştir, kulak hizasına kadar inen buklelerde belirgin matkap izleri mevcuttur.

Burdur 7827 repliği hem Medusa başının verişiindeki detaylar hem de giysi düzenlemesinin stil özellikleriyle Orta-Geç Antoninler Dönemi

içlerine tarihlendirilmiştir.⁴⁶ Perge örneğiyle bu yönlü bir karşılaştırma yapıldığında Medusa başı ve giysi kıvrımlarında matkap kullanımında benzerlik göze çarpmaktadır. Ancak saç detayları dikkatli incelendiğinde Kremna repliğinde Medusa'nın saç bukleleri arasında köprüler bırakıldığı görülür. Perge örneğinde matkap oyukları takip edilebilirken köprülere rastlanmaz. Benzer şekilde yine Kremna örneğinde göz bebeği tek ve derin bir matkap oyuğu ile verilirken Perge Athena'sında bu bölüm yüzeysel aşınma nedeniyle net takip edilemese de kesin olarak derin bir matkap oyuğu olmadığı da anlaşılabilir. Her iki eserin hareketli olan sağ diz çevresinde de bir farklılık göze çarpmaktadır. Kremna repliğinde bu bölüm tamamen giysi hakimiyetinde olup daha derin ve belirgin kıvrımlarla verilmiştir. Perge örneğinde ise benzer kıvrımların biraz daha yüzeysel verildiği ve bacağın biraz daha elbise altından hissettirilmeye çalışmış olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Hadrianus dönemine tarihlendirilen diğer Kremna örneği olan Burdur 8333'ün bu noktada Perge örneğine göre çok daha yüzeysel, hatta büyük oranda boş kıvrımlara sahip olduğu söylenebilir. Bu da Perge örneğinin her iki Kremna örneği arasında bir yere oturduğunu düşündürmektedir.

Roma portre sanatında İmparator Hadrianus döneminden itibaren göz bebeği ve iris, matkap oyuklarıyla biçimlendirilmeye başlanmış ve bu teknik Orta Antoninler dönemine kadar yalnızca göz çevresinde uygulanmıştır.⁴⁷ Giysi kıvrımlarında matkap kullanımının ise Marcus Aurelius döneminden itibaren arttığı ve Antoninler dönemi sonlarında belirgin biçimde yaygınlaştığı bilinmektedir.⁴⁸ Perge örneğinde sağ bacak çevresindeki yüzeysel kıvrımlara karşılık, gövdede derin matkap oyuklarıyla oluşturulmuş kanallar dikkat çeker. Bu teknik, heykelin durağan kompozisyonuyla uyum içinde, ışık-gölge etkisini güçlendiren bir estetik anlayışın ürünüdür. Perge Athena Giustiniani heykelinin benzer örneklerle karşılaştırmalı analizi, giysi detaylarında gözlemlenen matkap kullanımı, Aegis üzerinde yer alan yılan figürleri ve Medusa başında kullanılan sınırlı matkap izleriyle Medusa'nın göz bebeğine kadar inen üst göz kapağı gibi ikonografik ve stilistik unsurlar bir arada değerlendirildiğinde,

⁴⁴ Kaya 2022: 86.

⁴⁷ Wegner 1956: 40, 62; Arlı, 2023: 44.

⁴⁸ Durugönül 2021: 198-199.

⁴⁴ Kaya 2022: 84-86.

⁴⁵ İnan 1972: Fig. 2.

eserin MS 2. yüzyıl ortalarında üretilmiş olabileceğine işaret etmektedir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Yunan panteonunun önemli tanrıçalarından biri olan Athena, antik dönem heykeltıraşlığında en sık betimlenen figürlerden biridir. Perge'de ele geçen heykelin, "Athena Giustiniani" tipine ait olduğu tespit edilmiştir. Giustiniani ikonografisinde mızrak, yılan, Medusa başı ve yukarıya çekilmiş Korinth miğferi, tanrıçanın savaşçı, barışçıl ve koruyucu kimliğinin dengeli bir şekilde yansıtmaktadır. Bu çok yönlü anlatımın temelinde, dönemin sosyal ve politik koşullarının sanat üzerindeki belirleyici etkisi bulunmaktadır. Özellikle Peloponnesos Savaşları'nın ardından şekillenen toplumsal atmosfer dikkate alındığında, Athena Giustiniani ikonografisi, güç, zafer, barış ve güven kavramlarını bir arada içeren bir temsile dönüşmüştür.

Athena Giustiniani tipi heykellerin MÖ 5. yüzyıl sonlarında geliştirildiği genel kabul görmektedir. Roma İmparatorluk döneminde ise orijinal esere büyük ölçüde sadık kalınarak, dönemin sanatsal ve ideolojik yaklaşımına uygun dokunuşlarla üretilen repliklerin yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Perge'de ele geçen örneğe yönelik stilistik ve ikonografik değerlendirmeler, heykelin MS 2. yüzyıl ortalarında üretilmiş olduğuna işaret etmektedir. Giustiniani tipinin ortaya çıkış sürecinin toplumsal ve politik dinamiklerle olan ilişkisi, Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki repliklerin yaygınlaşmasını da anlamlandırmaktadır. Bu bağlamda, imparatorluğun Pax Romana sürecine girmiş olması bu ikonografinin yeniden yorumlanmasında etkili bir unsur olarak değerlendirilebilir. Tanrıçanın barışçıl, sakin ve aynı zamanda güçlü karakteri göz önünde bulundurulduğunda, bu dönemdeki ideolojik temsil anlayışıyla örtüşmektedir. Nitekim bilinen Giustiniani tipi repliklerin tamamının, Pax Romana'nın en istikrarlı evresini temsil eden "Dört İyi İmparator" döneminde üretilmiş olması, bu yorumu destekleyen önemli bir göstergedir. Bu açıdan, Athena Giustiniani tipini temsil eden örnekler, yalnızca sanatsal üretimler değil, aynı zamanda dönemsel politik ve kültürel mesajları taşıyan görsel anlatılar olarak değerlendirilmelidir.

Teşekkür

Bu çalışmanın bir makale olarak yayınlanması için gerekli izinlerin alınmasında yardımcı olan Antalya Müzesi Müdürü Mustafa Demirel'e teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

- AMELUNG 1903: W. Amelung, *Die Sculpturen des Vaticanischen Museums I*, Berlin.
- ARLI 2023: Y. Arlı, "Ödemiş Müzesi'ndeki Kadın Portresi", *BANÜSAD* 6, 40-50.
- ATALAY 1989: E. Atalay, *Weibliche Gewandstatuen des 2. Jahrhundert n. Chr. aus ephesischen Werkstätten. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Wien.
- BLACK 2016: A. Black, *A World History of Ancient Political Thought (Second Edition)*, Oxford.
- BIEBER 1977: A. Bieber, *Ancient Copies*, New York.
- CARPENTER 2002: H.T. Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, İstanbul.
- CANCIVANI 1984: F. Cancivani, "Minerva" *LIMC* II.1, 1074-1109.
- DEACEY 2008: S. Deacey, *Athena*, London-New York.
- DEACEY ve VILLING 2009: S. Deacey, ve A. Villing, "What was the Colour of Athena's Aegis?", *The Journal of Hellenic Studies* 129, 111-129.
- DEMİRER ve YARAŞ 2016: Ü. Demirel ve A. Yaraş, "Yelten Asklepiosu", *SELEVCIA AD CALYCADNVM VI*, Olba Kazı Serisi, İstanbul.
- DURUGÖNÜL 2021: S. Durugönül, *Roma Devlet Kabartmalarında Propaganda ve Sanat*, Ankara.
- ECK 2010: V.C. Eck, "Living Statues: Alfred Gell's Art and Agency, Living Presence Response and the Sublime", *Art History* 33.4, 642-659.
- ERHAT 2001: A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul.
- FRASER 1977: M.P. Fraser, *Rhodian Funerary Monuments*, Oxford.
- FURTWÄNGLER 1964: A. Furtwängler, *Masterpieces of Greek Sculpture*, Chicago.
- GÖZLÜ ve EFE 2023: A. Gözlü ve A. Efe, "Hegemonya ve Peloponnesos Savaşları", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 59, 1-21.
- HAKMAN 2019: M. Hakman, "Klasik Dönem Yunan Heykeltıraşlığında Keder ve Yas", *ANASAY* 10, 1-20.
- HARDEN 2014: A. Harden, "Animals in Classical Art". In *The Oxford Handbook of Animals in Classical thought and Life*, Ed. Gordon Lindsay Campbell. Oxford University Press, 24-60.
- HELBIG 1963: W. Helbig, *Führer durch die öffentlichen Sammlungen klassischer Altertümer in Rom*, Band I, Tübingen.
- İNAN 1972: J. İnan, "1970 Kremna Kazısı Raporu", *Türk Arkeoloji Dergisi* 19.2, Ankara, 51-97.

- JONES 1912: S.H. Jones, *The Sculptures of the Museo Capitolino*, Oxford.
- KAGAN 2003: D. Kagan, *The Peloponnesian War*, New York.
- KAYA 2022: C.M. Kaya, *Kremna'dan Bir Grup Heykel ve Anadolu Roma Çağı Heykeltıraşlığı İçindeki Yerleri*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.
- LANCKOROŃSKI vd. 2005: G.K. LanckoroŃski, *Pamphylia ve Pisidia Kentleri: Pamphylia*, (eds.) K. Dörtük-B. Varkıvaç, (Çev.) S. Bulgurlu, İstanbul.
- MATHIOPOULOS 1968: E. Mathiopoulos, *Zur Typologie der Göttin Athena im 5. Jh. v. Chr.*, Bonn.
- MITCHELL 1995: S. Mitchell, *Cremna in Pisidia: An Ancient City In Peace And In War*. London.
- MOLTESEN 2002: M. Moltesen, *Catalogue Imperial Rome II Statues NY Carlsberg Glyptotek*. Kopenhagen.
- NILSSON 1949: M.P. Nilsson, *A History of Greek Religion*. Oxford.
- ORHAN 2017: S. Orhan, *Perge Batı Cadde 2013 Yılı Kazılarında Ele Geçen Bir Grup Heykeltıraşlık Eseri*, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Burdur.
- ORHAN 2023: S. Orhan, *Patara Sunakları*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.
- ÖZDIZBAY 2012: A. Özdizbay, *Perge'nin M.S. 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi*, Adalya, Ek Yayın Dizisi 10, İstanbul.
- PAUSANIAS: (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*), Pausanian Description of Greece (çev. W. H. Jones), London 1918-1935.
- PÉREZ 2021: R.D. Pérez, "The Meaning of the Snake in the Ancient Greek World", *Arts* 10.2, 1-26.
- PONTI 1983: D.G. Ponti, *Il Museo Provinciale Castromediano di Lecce*, Bari.
- POULSEN 1951: F. Poulsen, *Catalogue of Ancient Sculpture in the NY Carlsberg Glyptotek*, Kopenhagen.
- WEGNER 1956: M. Wegner, *Das Römische herrscherbild: Hadrian (Plotina. Marciana. Matidia. Sabina)*, Berlin.
- YAVIS 1946: G.C. Yavis, *Greek Altars, Origins and Typology*, Missouri.

Fig. 1. Perge Athena Giustiniani Heykeli

Fig. 2. Perge, Athena Sol Cephe

Fig. 3. Perge, Athena Sağ Cephe

Fig. 4. Perge, Athena Arka Yüz

Fig. 5. Vatikan Athena Giustiniani Heykeli).
(Furtwangler 1964: 362, lev. 157)

Fig. 6. Kremna, Athena Giustiniani, Burdur 7827)
(Kaya 2022: 84-86)

Fig. 7. Kremna 2, Athena Giustiniani, Burdur 8333)
(Kaya 2022: 84-86)